

Toiletpapier als symbool van communistische ideologie

ALS DE POLITICI slechts één keer in onze muurkasten, kelders, kasten en commodes hadden gekeken — niet om verboden boeken of om staatsvijandig materiaal te zoeken — dan zouden ze gezien hebben hoe het met de toekomst van hun heerlijke plannen, ja van het communisme zelf was gesteld. Maar dat deden ze niet."

De Kroatische journaliste Slavenka Drakulic, die zondagavond te gast was in het VPRO-programma van Adriaan van Dis, vertelt in *How We Survived Communism and Even Laughed* dat in ieder geval de vrouwen in de Oosteuropese landen ervan overtuigd waren dat het communistisch experiment gedoemd was te mislukken. De kast van haar eigen grootmoeder („Ze was ons dienstmeisje en onze wasmachine"), die volgestouwd was met allerlei rommel (plastic tassen, shampoo, toiletpapier, kousen van voor en na de Tweede Wereldoorlog, aspirine en insuline), noemt ze „een museum van de communistische schaarste-economie". Dat is inderdaad geen beeld dat van veel vrouwen in de toekomst getuigt.

Volgens Drakulic mislukte het communisme niet op het niveau van de ideologie, maar op dat van de „banaliteiten" van het alledaagse leven: huis, kleren, maandverband, toiletpapier: „Na al die jaren was het communisme niet in staat een simpel maandverband te produceren, een pure noodzakelijkheid voor vrouwen." Haar reizen door Oost-Europa noemt Drakulic een onafgebroken hulpactie voor tampons.

De mislukking van het communistische experiment, dat overigens een onderneming van bijna uitsluitend mannen is geweest, wordt door Drakulic schitterend gedocumenteerd in essays en reportages die gaan over die zogenaamde banaliteiten van het leven, gezien vanuit het perspectief van de vrouw. Alle huisvrouwen hunkerden naar een wasmachine, die dan als een cult-object in de keuken werd opgesteld en bedekt met een gewezen tafelkleedje.

Wat zou je ook met een wasmachine moeten beginnen in een land waar maar zelden waspoeder voorradig is en waar de stroom om de haverklap uitvalt? Gelukkig zijn er de balkons, die natuurlijk niet dienen om op te zonnen, wel om er de was te drogen: „Misschien vallen ze niet meteen op, misschien niet in het stadscentrum of in de hoofdstraten. Maar zodra je in de zijstraten komt, wappert het wasgoed in de lucht als vlaggen van een andere staat die je tonen dat je nu een ander land betreedt, het territorium van de vrouw."

Grandios en leerzamer dan om het even welk economisch handboek, is Drakulic' analyse van de naoorlogse

Belgrado, 1987.
FOTO LEO ERKEN

Joegoslavische samenleving aan de hand van het toiletpapier met de merknaam Golub, wat „duif" betekent. Toiletpapier behoorde tot de categorie van de luxe goederen. Het probleem was niet de bouw van een papierfabriek (er waren er een paar), maar het feit dat de overheid de behoefte aan toiletpapier gewoon niet inzag.

Na de oorlog behielp men zich met kranten of met doorslagpapier dat op kantoor werd gestolen. Aan het eind van de jaren vijftig doken de ruwe, bruine, rechthoekig gevouwen papiertjes op, die zo verpakt waren dat het volgende blaadje vrijkwam als je het eerste wegnam. De papiertjes werden bewaard in een houten kastje, dat door de rokers ook als asbak kon worden gebruikt.

Toen president Tito in het midden van de jaren zeventig in het buitenland reusachtige kredieten begon op te nemen, verscheen het toiletpapier op rollen in de handel, maar dat was duur. Een klasse-analyse was zo gemaakt: de welgestelden gebruikten rollen, de armen moesten zich verder met Golub behelpen. Wie rollen gebruikte, was in

het algemeen de eigenaar van een auto, een televisie en een ruime woning. „En het definitieve bewijs voor de vooruitgang levert het feit dat we zelfs toiletpapier exporteerden."

In het midden van de jaren tachtig, terwijl de economische crisis volop heerste, werden de rollen echter zo duur dat Golub weer op het toneel verscheen. Drakulic: „De staat kon de oudere generatie, die voor of vlak na de oorlog geboren was, manipuleren. Haar vijand werd de jonge generatie. Die was gewoon niet bereid de verslechtering van de levensstandaard te accepteren in naam van een ideologie waarin ze niet geloofde. En het symbool van deze ideologie was Golub."

Drakulic vertelt het verhaal van de eindeloze vernedering die de vrouwen onder de heerschappij van het communistische regime moesten ondergaan: het verbod om mooi te zijn (mooie vrouwen stonden onder de verdenking bourgeois te zijn en wie met een mooie vrouw wilde trouwen moest eerst speciaal toestemming aan de autoriteiten vragen), het gebrek aan cosmetica, de woningnood, het ontbreken van elke

vorm van privacy, de geborneerdheid van de macho-mannen die in de brievenbus gaan spuwen bij de vrouwen die in het openbaar voor hun rechten opkomen.

Drakulic geeft terloops een voortreffelijke verklaring voor de verloedering van de Middeneuropese steden. De aftakeling kun je slechts gedeeltelijk toeschrijven aan de slechte kwaliteit van de verf, de bruinkoolwinning, de slechte benzine en het geldgebrek.

Onder het communisme werd de publieke ruimte geïdentificeerd met het gehate gezag. „We gedragen ons alsof de openbare ruimte van niemand is, erger nog, alsof ze van de vijand is en alsof het onze heilige plicht is die vijand op zijn eigen terrein te bestrijden en hem zo mogelijk te verslaan. De openbare ruimte begint buiten de woning. Het probleem is echter dat in ons bewustzijn de openbaarheid de staat is en dat de staat met de vijand correspondeert. Als je nu het systeem niet kunt verslaan, dan ten minste toch wel een telefooncél, een kaartenautomaat, een uurwerk en bloemen in het park."

Op een onderhoudende en scherpzin-

nige manier beschrijft Drakulic de fenomenologie van de (ontbrekende) dingen die tot de ondergang van een gevoelloos maatschappelijk model hebben geleid. Wie ook maar iets wil begrijpen van het Oosteuropese wereldbeeld zoals dat de laatste veertig jaar is gevormd en misvormd, is aangewezen op dit uitstekend geschreven sociogram. Drakulic' analyse is vlijmscherp. Haar observatievermogen, dat trilt van ingehouden emotie, is verbluffend. Ze schrijft nuchter en geestig. Het is journalistiek van de bovenste plank.

PIET DE MOOR

Slavenka Drakulic: How We Survived Communism and Even Laughed. Hutchinson Radius; import Nilsson & Lamm; f 64,90. ISBN 0 09 174925 5. Een vertaling verschijnt binnenkort bij De Prom onder de titel *Hoe wij het communisme overleefden en toch bleven lachen*, met een inleiding over de recente gebeurtenissen in Joegoslavië.